

Anna Zawadzka

"Filozofia żydowska", Heinrich i Marie Simon, Warszawa 1990 : [recenzja]

Collectanea Theologica 61/3, 208-210

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nie protestantyzmu, później katolicyzmu — jest niewątpliwa. Nie zauważa jej jednak Czermak stwierdzając, że zmiany, które zaszły, pozostały jedynie teorią. Rozdziały IX—XII mówią o sytuacji, jaka wytworzyła się w łonie katolicyzmu i protestantyzmu po II wojnie światowej. I tu właśnie polski czytelnik znajdzie dość pokazy — bo parustronicowy — przyczynek na temat antysemityzmu w naszym kraju tuż po wojnie i dziś. Czermak opisuje nie tylko pogromy, które miały miejsce po wojnie, ale przytacza stanowisko kard. Hlonda na temat nienawiści w stosunku do Żydów w powojennej Polsce; a więc brak zajęcia konkretnego, potępiającego antyżydowskie ekscesy, stanowiska, twierdzenie, że odpowiedzialność za nie ponoszą sami Żydzi, którzy zbyt angażują się w aparacie rządzącym, i wreszcie zdanie, że nieprzyjazne zachowanie się w stosunku do Żydów nie ma antysemitckiego czy rasowego podłoża, lecz jedynie podłoże polityczne. Z kolejnych zdań możemy się dowiedzieć, że „jeszcze dziś wrogość w stosunku do Żydów używana jest w Polsce dla zdyskredytowania przeciwników politycznych (...)”, a „od polskiego papieża usłyszano w Oświęcimiu tylko ogólnie-wspaniałe słowa, które nie były jednak w żaden sposób dopasowane do konkretnych wydarzeń w kraju” (s. 249). Polska jest dla Czermaka wciąż jeszcze szczególnie antysemitckim krajem, na którym tragedia wojny nie wycisnęła swego piętna.

Trudno oceniać książkę, która jest kontrowersyjna nie tylko pod względem interpretacji faktów historycznych. Książka wykazuje również pewną krótkowzroczność autora, który podejmując pracę nad swym dziełem pozostawił zupełnie na uboczu sprawy teologiczne i wykazuje w tej dziedzinie pewną ignorancję. Czermak chciał napisać *Historię prześladowania* obiektywnie (Wstęp). Zamiaru tego jednak nie udało mu się zrealizować, krzywdzi bowiem chrześcijaństwo neorientowane, nie dostrzegając zmian w jego łonie. Autor jest świadom, że jego książka może być pod wieloma względami kontrowersyjna, warto więc choć z tego powodu ją poznać.

Ewa Jóźwiak, Warszawa

Heinrich i Marie SIMON, *Filozofia żydowska*, Warszawa 1990, s. 195.

Literatura filozoficzna wzbogaciła się o pierwsze syntetyczne opracowanie historii filozofii żydowskiej. Książka ta pt. *Filozofia żydowska* została opublikowana przez profesorów: Heinricha i Marie Simon z Uniwersytetu Humboldta w Berlinie. Autor książki Heinrich Simon jest profesorem hebraistyki i arabistyki, wybitnym znawcą średniowiecznej filozofii żydowskiej i arabskiej. Opublikował Ibn Chalduna nauki o ludzkiej kulturze (*Ibn Khalduns Wissenschaft von der menschlichen Kultur*, 1959) i inne prace z zakresu historii filozofii. Ponadto jest autorem podręcznika współczesnego języka hebrajskiego (*Lehrbuch der modernen hebräischen Sprache*, 1970). Współautorka *Filozofii żydowskiej* Marie Simon jest profesorem literatury greckiej i historii filozofii. Opublikowała ona wiele prac z zakresu filozofii greckiej.

Omawiana pozycja została przełożona przez Tomasza Pszczykowskiego. Praca została wydana na dobrym papierze i zaopatrzona w obwolotę, gdzie zaprezentowano autorów i treść publikacji. *Filozofia żydowska* składa się z przedmowy pióra Witolda Tylocha i uwag wstępnych, będących wprowadzeniem do rozumienia tej filozofii. Pozycja dzieli się na trzy rozdziały dotyczące historii filozofii żydowskiej w starożytności, średniowieczu i w czasach nowożytnych. Na końcu publikacji umieszczona jest wybrana bibliografia (s. 191—193). Książka przedstawia historię żydowskiej filozofii, dając w syntetycznym ujęciu jej ogólny przegląd.

Autorzy ukazali żydowską filozofię czasów starożytnych i średniowiecza w świetle jej licznych cech religijnych, ideowych i filozoficznych, które w znacznym stopniu różnią ją od żydowskiej myśli filozoficznej epoki nowożytnej i współczesnej. Te wspólne cechy w poszczególnych okresach history-

cznych umożliwiły podzielenie materiału z punktu widzenia poznawczego kryteriów: wyjaśnienia odrębnego charakteru filozofii żydowskiej i jej jedy-nych w swoim rodzaju przejawów, obejmujących takie zagadnienia jak: objawienie, Tora, przymierze z Bogiem, działalność Mojżesza, profetyzm i pro-ctwo oraz koncepcja Mesjasza. Drugim motywem było ujęcie filozofii ży-dowskiej jako filozofii religii, gdzie podstawą jest badanie i rozpatrywanie kwestii wspólnych dla judaizmu, chrześcijaństwa i islamu oraz wynikających stąd problemów metafizycznych, takich jak np. istnienie Boga, jego przymioty i atrybuty. Trzeci wątek żydowskiej filozofii można zaliczyć do filozofii wła-ściwej (ściślej). Omawiani uczeni zajmują się tu kwestiami ściśle filozoficz-nymi, takimi jak: kategorie logiczne, struktura argumentów logicznych i inne.

Filozofia żydowska w starożytności obejmuje pierwszy rozdział pracy. Autorzy podkreślają na wstępie, że filozofia żydowska istnieje dopiero od mo-mentu zetknięcia się judaizmu z hellenizmem w epoce hellenistycznej i uka-zują próbę połączenia filozofii greckiej z nauką żydowską w twórczości Fi-lona z Aleksandrii. Filon zmierzał do wykazania, że judaizm jest prawdziwą mądrością, a filozofia grecka środkiem prowadzącym do jego poznania. System Filona należy wyprowadzić z jego pojęcia Boga, gdyż poglądy na poszcze-gólne dziedziny wiedzy nie są podstawą jego wyobrażenia Boga, lecz z niego wynikają. Bóg znajduje się w centrum filozofii Filona jako podstawa wszel-kiego bytu, cel dążeń etycznych i teoretycznych człowieka. Synteza religii ży-dowskiej i cywilizacji greckiej stanowi tu szczytowe osiągnięcie żydowskiej filozofii starożytnej, ale zarazem i jej punkt końcowy. Dalszy rozwój filo-zofii żydowskiej niestety nie dokonywał się na linii doprowadzonej przez Filona do punktu szczytowego.

Filozofia żydowska w średniowieczu, rozpatrywana w II rozdziale pracy nie kontynuowała filozofii starożytności, ale w centrum swoich rozważań umieściła kwestię jedności Boga i jego sprawiedliwości. W VIII wieku po-wstało wiele odrębnych grup w łonie judaizmu. Większość z nich nie miała większego znaczenia oprócz karaitów (zwolenników Pisma), którzy uznawali Biblię a odrzucali nauczanie skodyfikowane w Misznie i zinterpretowane w Talmudzie. Pierwszym przedstawicielem kalamu wśród Żydów był działa-jący na przełomie IX—X wieku Dawid ibn Merwan Almuqammi z Raqqa. Jednak głównym inicjatorem racjonalnego podejścia do religii żydowskiej jest Saadia ben Josef. Jest on twórcą średniowiecznej filozofii żydowskiej. Saadia pierwszy przedstawił religię żydowską w formie obszernego systemu filozoficznego, czerpiąc argumenty z najróżniejszych źródeł. Drugą grupę filo-zofów działających w średniowieczu rozpoczyna Izaak Israeli, którego kon-cepca dotycząca połączenia człowieka z Boską mądrością miała duże zna-czenie dla późniejszej filozofii żydowskiej i dla żydowskiej mistyki.

Najwybitniejszym uczonym żydowskim średniowiecza jest Mojżesz ben Majmon, zwany Majmonidesem. Główną koncepcją systemu Majmonidesa należy upatrywać w pojęciu Boga, którego rozpatrywał posługując się teolo-gią negatywną. Ponadto bardzo dokładnie ujął pojęcie relacji i zawęził je bardziej niż wcześniejsi filozofowie żydowscy. Dzięki temu z religii żydo-wskiej i filozofii arystotelesowskiej zbudował zwarty gmach wiedzy. Jego od-działywanie poza obszarem diaspory żydowskiej sięga daleko poza okres śre-dniowiecza. Następcy Majmonidesa nie osiągnęli szczególnych sukcesów w dziedzinie filozofii. Żydowskie kregi intelektualne podzieliły się na majmo-nistów i antymajmonistów, na tych, którzy akceptowali filozofię arystotele-sowską i jej skorelowanie z religią oraz na tych, którzy uważali filozofię za wroga religii.

Trzeci rozdział niniejszej pracy omawia czasy nowożytne. Zauważa się, iż myśliciele tego okresu starają się odgraniczyć od członków innych wyznań i reprezentują stanowisko apologetyczne, broniąc judaizmu na zewnątrz. Po-nadto wykazują rację bytu judaizmu na podstawie jego teologicznej prawdy i wyższości.

Do znaczących postaci w tym okresie autorzy zaliczają Mojżesza Mendelsona, który podał uzasadnienie istoty judaizmu, polegające na odgraniczeniu judaizmu jako praktyki od rozumowego poznania. Wybitnymi przedstawicielami nauki judaizmu są także: Nachman Krochmal, Salomon Majmon, Salomon Formstecher, Samuel Hirsch oraz Hermann Cohen, który zintegrował judaizm z kantowskim obrazem świata. Na uwagę zasługuje znany w szerokich kręgach Franz Rosenzweig, który rozwija myśl filozoficzną w formie dialogu. Ta dialogowa zasada nie pozwala na usystematyzowanie treści, ale prowadzi do wysokich osiągnięć w ustnym nauczaniu. Okres ten zamyka myśliciel żydowski z kręgu języka niemieckiego — Martin Buber. Według niego dominującą zasadą jest dialog między ja i ty. W tym dialogu uczestniczy Bóg i człowiek, który jest prawdziwym partnerem swego Stwórcy. Dialog ten staje się podstawą kształtowania społecznej wspólnoty. Filozoficzna koncepcja judaizmu Bubera jest usytuowana na linii racjonalistycznej. Jego myśl wywarła wpływ głównie na terenie niemieckim. Autorzy kończą swoją pracę stwierdzeniem, iż ponownie podejmuje się próby nawiązania do filozoficznych założeń sformułowanych w pierwszym trzydziestolecu naszego wieku w Niemczech, lecz proces ten jest płynny i nie warto go omawiać.

Książka poświęcona historii filozofii żydowskiej zasługuje na uznanie, ponieważ jest ona wyłącznie poświęcona żydowskiej problematyce filozoficznej. Opracowanie przedstawia ogólną charakterystykę filozofii żydowskiej ostatniego półwiecza oraz wcześniejsze jej okresy. Szkoda tylko, że autorzy zakończyli pracę na przedstawieniu filozofii Martina Bubera, a nie ukazali żyjącego również w tym czasie wielkiego teologa i filozofa żydowskiego w USA, jakim był Abraham J. Heschel. Heschel, choć nie stworzył żadnego specjalnego kierunku ideowego, to jednak pozostawił po sobie wiele dzieł i jest uważany za najbardziej światłego uczonego swoich czasów. Są jeszcze mniej znaczący uczeni żydowscy, którzy zostali pominięci w tej pracy. Niemniej *Filozofia żydowska* jest dziełem bardzo przydatnym nie tylko dla filozofów.

s. Anna Zawadzka, CSNJ, Warszawa

Caroline MASOM, Pat ALEXANDER (oprac.), Alan MILLARD (noty archeologiczne), *Świat Biblii. Miejsca, odkrycia, najważniejsze wydarzenia*, tł. z ang. Bożena Mierzejewska, Arkady, Warszawa 1991, s. 192.

Od przeszło stu lat archeologia przeżywa dynamiczny rozwój i dostarcza coraz to nowych informacji na temat odkryć na Bliskim Wschodzie. Bez wątpienia jest jedną z tych dyscyplin naukowych, które wzbudzają zainteresowanie nie tylko specjalistów, lecz szerokiego kręgu odbiorców. Do zadań archeologii biblijnej należy zwrócenie uwagi na znaleziska, które w jakiś sposób są związane z Biblią, względnie pomagają w jej dokładniejszej interpretacji. Budzi to zrozumiałe zainteresowanie wykopaliskami na Bliskim Wschodzie. Ważną sprawą staje się zatem prezentacja rezultatów badań, nie tylko w formie dostępnej naukowcom, lecz także w formie książek popularyzatorskich.

Taką właśnie publikacją jest *Świat Biblii*. Książka jest polskim przekładem „Picture Archive of Bible” wydanej w 1987 roku przez Lion Publishing Oxford. Podobne pozycje wydawnicze dość często ukazują się na Zachodzie. Ich autorami są znani naukowcy, m.in. tacy jak Alan Millard, archeolog i wykładowca języków semickich, który z dużym powodzeniem zajmuje się popularyzowaniem badań historycznych i archeologicznych oraz wykazywaniem ich związków z tekstem biblijnym. W swym dorobku piśmierskim ma już podobne książki, w których zamieszcza liczne fotografie wykopalisk łącząc je z opisem objaśniającym (m.in.: *Treasures from Bible Times*,